

CHARLES BAUDELAIRE

PARİS SIKINTISI

Çeviren:
Erdoğan Alkan

Cumhuriyet

DÜNYA KLASİKLERİ DİZİSİ: 132

PARİS SIKINTISI

Bu kitap Cumhuriyet Dünya Klasikleri Dizisi'nde
Sn. Erdoğan Alkan'nın izniyle basılmıştır

Yayına hazırlayan: Egemen Berköz
Dizgi: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti.
Ocak 2001

C H A R L E S B A U D E L A I R E

P A R İ S S İ K İ N T İ S İ

(Spleen de Paris)

Fransızcadan çeviren

Erdoğan Alkan

Hümanizma ruhunu anlama ve duymada ilk aşama, insan varlığının en somut anlatımı olan sanat yapıtlarının benimsenmesidir. Sanat dalları içinde edebiyat, bu anlatımın düşünce öğeleri en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir ulusun, diğer ulusların edebiyatlarını kendi dilinde, daha doğrusu kendi düşüncesinde yinelemesi; zekâ ve anlama gücünü o yapıtlar oranında artırması, canlandırması ve yeniden yaratması demektir, işte çeviri etkinliğini, biz, bu bakımdan önemli ve uygarlık davamız için etkili saymaktayız. Zekâsının her yüzünü bu türlü yapıtların her türlüşüne döndürebilmiş uluslarda düşüncenin en silinmez aracı olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyatın, bütün kitlenin ruhuna kadar işleyen ve sinen bir etkisi vardır. Bu etkinin birey ve toplum üzerinde aynı olması, zamanda ve mekânda bütün sınırları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi ulusun kitaplığı bu yönde zenginse o ulus, uygarlık dünyasında daha yüksek bir düşünce düzeyinde demektir. Bu bakımdan çeviri etkinliğini sistemli ve dikkatli bir biçimde yönetmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemeyen Türk aydınlarına şükran duyuyorum. Onfann çabalarıyla beş yıl içinde, hiç değilse, devlet eliyle yüz ciltlik, özel girişimlerin çabası ve yine devletin yardımıyla, onun dört beş katı büyük olmak üzere zengin bir çeviri kitaplığımız olacaktır. Özellikle Türk dilinin bu emeklerden elde edeceği büyük yarar düşünüp de şimdiden çeviri etkinliğine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okurunun elinde değildir. 23 Haziran 1941.

Milli Eğitim Bakanı
Hasan Âli Yücel

S U N U Ş

Cumhuriyet'le başlayan Türk Aydınlanma Devrimi'nde, dünya klasiklerinin Hasan Âli Yücel öncülüğünde dilimize çevrilmesinin, kuşkusuz önemli payı vardır.

Cumhuriyet gazetesi olarak, Cumhuriyetimizin 75. yılında, bu etkinliği yineleyerek, Türk okuruna bir "Aydınlanma Kitaplığı" kazandırmak istedik.

Bu çerçevede, 1940'lı yıllardan başlayarak Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanan dünya klasiklerini okurlarımıza sunmaya başladık.

Büyük ilgi gören bu etkinliği Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanmamış -ancak Aydınlanma Devrimi yarıda kalmasaydı yayınlanacağına kesinlikle inandığımız- dünya klasiklerini de katarak sürdürüyoruz.

Cumhuriyet

GİRİŞ

Kötülük Çiçekleri modern şiire giden yolu açar. Bir diğer adı da *Düzyazılmış Küçük Şiirler* olan *Paris Sıkıntısı* ise modernliğin şiirini başlatır. *Kötülük Çiçekleri* ile *Paris Sıkıntısı* arasındaki fark Delacroix'yı Manet'den, Mer-yon'den ve Constantin Guysden ayıran fark gibidir.

Baudelaire'in bize Victor Hugo'nun sözünü ettiği o "yeni ürpertiyi taşıyan dizeleri öte yandan şiirin üç yüz yıllık yankısını da birlikte getirirler. Bu dizeler bir şiir geleneğinden çıkıp gelirler.

Paris Sıkıntısı'naa durum değişiktir. George Blin'in de alfam çizdiği gibi "kesin bir başlangıç" a damgalarını vururlar.

Her ne kadar, kitabın başına koyduğu, Arşene Hous-saye'e yazdığı yazıda Aloysius Bertrand'ın öncülüğünden söz etse de düzyazılmış şiir alanım ilk açan Baudelaire dir.

Modern şiir her zaman geçmişle bağlantı kurarak tanımlanır; geleceğe geçmişten kalkarak yönelir.

Baudelaire *Kötülük Çiçekleri* ile *Paris Sıkıntısı'ma* bakışık olmasını ister ve bunu sık sık yineler. Farklılıkları vurgularken benzerliklerin de alfani çizer. 9 Mart 1865 tarihli mektubunda annesine şunları yazıyordu: "*Kötülük*

Çiçekleri 'nden daha özgün, en azından daha kararlı bir yapıt üretmeyi başaracağım ve bu yapıtta ürkünçle maskaralığı, sevgiyle kini birleştireceğim." Jules Troubat'ya erte-si yılın 16 Martında yazdığı mektuptaysa şu sözlere raslan-ır. "*Sıkıntı'mâm* oldukça hoşnutum. Aslında bu da bir *Kötülük Çiçekleri*, ama çok daha özgür, çok daha ayrıntılı ve alaycı." Her iki kitabın, *Kötülük Çiçekleri* ile *Paris Sıkıntısı*'mu esini ve temaları her ne kadar örtüşse de yapıtlar farklı yönlerde, dahası zıt yönlerde gelişirler. Belki de Baudelaire kulağına bir şeyler fısıldadığı için Gustave Bo-ur-din bu gerçeğin ayırımına iyi varmıştır. Dizelerden oluş-an *Kötülük Çiçekleri* ve düzyazılardan oluş-an *Paris Sıkıntısı* hayli çekiştirdikten sonra 7 Mart 1864 tarihli *Le Fi-garo*'da şu notu düşer:

Paris Sıkıntısı *Bay Charles Baudelaire 'in hazırlamak-ta olduğu kitabın adıdır. Kötülük Çiçekleri ile bakışık, de-ğerli bir yapıt ortaya koymak istiyor. Ritimli ve uyaklı ya-pıttan doğal olarak dışlanmış bulunanya da ritimli ve uyak-lı yapıtta anlatılması güç olan ne varsa, bütün maddi ay-rıntılar ve tek sözcükle, incelikten uzak yaşamın bütün önemsiz ayrıntıları ülküselliğin ve bayağılığın ayrılmaz bir alışımında kaynaştığı düzyazılmış yapıtta yerini bulur. Za-ten Paris Sıkıntısı 'ndaki ruh Kötülük Çiçekleri 'ndeki o bu-lanık ve hasta ruhtur. Gerek düzyazılı yapıtta, gerek dize-lerde rasladığımız sokağın, mevcut durumun ve Paris gö-ğünün getirdiği hep aynı şeyler, bilincin hep aynı sıçrama-ları, iç çöküntüleri, felsefe, düş ve hatta önemsiz ayrıntılar-dır, nüktelerdir. Söz konusu olan yalnızca sıkıntılı aylağın ruh hallerine uygulanabilen bir düzyazı bulmaktır. Baude-laire 'in bunu yapıp yapamadığına okuyucu karar verecek.*

Bazıları sıkıntı denen soylu ayrıcalığa sadece Londra'nın sahip olduğunu, neşeli Paris'in ise bu kara ayrılığı hiç tanımadığını sanıyor. Yazarın ileri sürdüğü gibi belkibir tür Paris Sıkıntısı da vardır; şairimiz bu sıkıntıyı tadan ve tadacak olan çok sayıda insanın bulunduğunu onaylıyor.

Yayınlandığı tarihlere bakıldığında bu iki tip çalışmanın birbirini izlediği sanılır. Oysa her ikisinin birbirlerine koştur geliştiklerini ya da örmştüklerini söylemek kuşkusuz daha doğrudur.

- Her ne kadar Baudelaire'indüzyazılmış şiirlerden oluşan bir kitap hazırlamayı *Kötülük Çiçeklerfımtı* 1857'deki ilk baskısı sırasında düşündüğü gerçekse ve yeni kitaptaki parçaların büyük çoğunluğu *Kötülük Çiçekleri"ma*. 1861'deki ikinci baskısı sırasında yazılmışlar ve *Paris Tablolarfma* doğrudan uzantısında yer alıyorsa da, Baudelaire'in düzyazılmış şiir alanındaki İlk girişimlerinin *Le Fanfarlo'ya*. dek uzandığını söylemek hiç yanlış olmaz.

1847'de yayınlanan ama belki 1843-44'lerde yazılmış bu öyküde, aslında Baudelaire'den başkası olmayan Samuel Cramer, *Akkuyruklu Kartallar* adlı şiir kitabının yazarı, Bayan Cosmelly ile yaptığı bir gezide çocuksu aşklarının yeşil cennetini anımsar:

Samuel Cramer çiçeklere hayran olmak yerine bazı kötü dörtlükleri düzyazı haline sokarak yüksek sesle söylemeye başladı.

Bu dörtlükler Baudelaire'in "*Severim o çıplak dönemlerin anısını...*", "*Sevdiği kızı beyaz eteklikleriyle görmekten hoşlanırdı*", Prarond imzasıyla yayınlanmış olan ama Baudelaire'in olduğu ileri sürülen, yazarın birçok bölümlerini aktardığı "*Bir Yağmur Günü*" şiirlerindeki dörtlüklerdir bunlar.

Benzer değiştirimler 1851 denemesi olan *Şarap ve Afyon'da*, da bulunur. Baudelaire iki gençlik şiiri olan *Şarabın Ruhu* ve *Eskiciler'in Şarabı'm* düzyazı haline getirir.

Gerçekte *Akşamlı Günbatımı* ve *Yalnızlık* adlarını taşıyan düzyazılmış şiirler 1855'te aynı acılardaki şiirlerden soma yayımlanmışlardır. 1857'de *Le Present'da* yayınlanan altı *Gece Şiirleri*'nden dördü *Kötülük Çiçekleri'im*, *Yolculuğa Çağrı* ve *Alıp Götüren Koku* gibi dört ünlü şiirinde yinelenir.

Demek ki Baudelaire yeni bir dil ararken dizeli şiirden yola çıktı. Bile bile aynı konulan, ama değişik bir biçimde işledi. Düzyazılmış şiir, bazı eleştirmenlerin düşündüklerinin aksine, dizeli şiire götüren bir aşama değildir. 1851 Noelinde Arşene Houssaye'e yazdığı mektupta da değindiği üzere, Baudelaire'in başlıca endişesi böyle bir yanlış anlaşılmaydı. "

Bu yinelenmiş çalışmalarda yaratıcı güçlüğün payı nedir? Kuşkusuz pek İdiçüktür. Aym konuların yeniden ele alınmasının amacı her şeyden önce iki tip yazının olanaklanm ve smırlannı saptamak ve dikkati, biçim kriterlerinin ötesinde, şiirin özüne çekmektir.

Gautier ile ilgili yazısında Baudelaire, "bir dili ustaca kullanmak bir tür çağnşımcı büyü uygulamaktır" der. Bu büyü "insandaki ölümsüz tekdüzelik, izdüşüm ve şaşırtma gereksinimlerini yanıtlayan (*Kötülük Çiçekleri' için* yazılmış önsöz taslaklarından)" ritim ve uyak aracılığıyla gerçekleşebilir. Şiir, ritim ve uyak'ı kullanarak müzikle •bağlantı kurar. Fenelon, Rousseau ya da Chateaubriand bu müzikten yararlanarak şiirsel bir düzyazı yazmak istediler. Boileau ya da rahip Du Bos'nun kalemindeki "düzya-

zılmış şiir" roman ya da düzyazılmış destandan başka bir şey değildir.

Demek ki, düzyazılmış şiirlerini Houssaye'e adayan Baudelaire "ritimsiz ve uyaksız ama ezgili, ruhun lirik devinimlerine, düşün kıvrım kıvrım dalgalarına, bilincin sıçrayışlarına uyum sağlayabilecek kadar yumuşak ve aynı zamanda karşıtlıklar içeren bir şiirsel düzyazı tansığı" yaratmak ister. Bu, müziğin yardımına karşı koyup şiirini yalnızca imgeler yoluyla gerçekleştirmek anlamına mı geliyor? Özellikle, ilk yazılan *tasarımlar* ya da *Saçlanndaki Yarımküre* gibi düzyazılmış şiirler göz önüne alındığında, şairin müziğin yardımına karşı koyduğu gibi bir varsayım şiirsel düzyazının varlığını boşuna yadsımak olurdu.

Kuşkusuz Baudelaire imgenin ön plana çıkması için müziği susturmak, en azından sağırlandırmak istedi. Zaten esini çoğunlukla imgeler ve imge değişimlerinden güç aldı. Arşene Houssaye'e 1861 Noelinde gönderdiği ve daha önce sözünü ettiğimiz mektupta şunları ekler: "Fikirimce hazırladığım kitapta Hetzel romantik imgelere değgin hayli malzeme bulacaktır." Gerçekten de *Yabancı Boudin*'in, *Herkes Kendi Canavarıyla* Goya'nın, *Liman* Jonsking'in fırçasından çıkmış olabilirdi. Yazılmışlardan tutun da yazılacakların listelerine dek, pek çok yerde Baudelaire; Dürer'in, Boilly, Rethel ve Daumier'nin gravürlerine gönderimlerde bulunur.

Baudelaire'in 1857'den 1861'e dek,yeni çalışmasına verdiği ilk isim olan *Gece Şiirleri* ismi, yazarın Houssaye'e hitaben yazdığı önsözde adı geçen *Gecenin Gaspardı'na*. övgünün ilk işaretidir. Bertrand'm kitabının alt başlığında da belirtilen bu "Rembrandt ve Callotvari fan-

teziler"ın amacı, çok açık olarak, "resim yapmak"tır. Dahası: Bu şiirler çoğu zaman resmedilmiş ya da gravürler gibi oyulmuş yazılı çalışmalardır. Bu eski yaşam tablolarının karşısına Baudelaire çağdaş yaşamın tablolarını koymak istiyordu. Resimsel olanın yerini çok büyük bir soyutlama alır.

Bir yayıncının Meryon'un *Paris Görünümleri* albümüne konmak üzere yazılar istemesi Baudelaire'e tutkusunu doyuracak güzel bir olanak sunar. Nitekim 16 Şubat 1860 tarihli mektubunda Poulet Mâlassis'ye şunları yazar: "İşte güzel gravürler üstüne düşleri, *Parisli bir aylak'm*. felsefi düşlerini on, yirmi ya da otuz satırla ortaya koyması için bir fırsat."

Baudelaire *1859 Salonu* başlığıyla yayınladığı resim eleştirilerinde gravürlerini övdüğü Meryon'u çok beğeniyordu:

Büyük bir kentin doğal saltanatının böylesine şiirsel betimine ender rasladım. Yığılmış taşların saltanatları, göğü parmakla gösteren çanlar, sanayinin dumanla işbirliğini gökkubbeye kusan dikilitaşlar, mimarının katı gövdesi üstüne çelişik bir güzellikle kendi gözenekli mimarilerini uygulayan onarım halindeki olağanüstü anıtlar topluluğu, öfkeyle ve öçle dolu, fokurdayan ve kaynaşan bir gök, perspektiflerin dramla çoğaltılmış derinliği... Uygarlığın hazin ve utkulu dekorunun oluşturduğu karmaşık öğelerden hiçbirini unutulmamış.

Ne var ki Meryon'la Baudelaire anlaşılamazlar. Meryon felsefi düşler yerine gravürlerinin titizce incelenmesinden yanadır. Baudelaire de bunu kabul etmez. Tasan da böylece gerçekleşemez.

Şiirlerden hiçbiri Meryon'un gravürleriyle doğrudan bağlantılı değildir. Ancak, belki bir anlaşılmaya varılabileceği umudu düz yazılmış şiirleri Paris'e yöneltmiştir.

Baudelaire ilk yirmi altı şiiri Houssaye'e emanet ettiği sırada kitaba özellikle *Yalnız Gezin* ya da *Parisli Gezin* adını vermeyi düşünüyordu. Zaten, şairin doğrudan doğruya başkent destanından esinlendiği şiirlerin büyük çoğunluğu 1861 ve 1862 yıllarında yazılmıştır.

1863'ten soma Baudelaire gerek mektuplarında gerekse basılmış yazılarında *Paris Sıkıntısı* adını kullanır. Bazı yayıncılar ise *Düzyazılmış Küçük Şiirler* adını yeğ tutarlar ve *Güzel Dorothée*, *Ne Çabuk!* ya *aaLiman* gibi, düzyazılmış şiirlerin çoğunun Paris'le hiçbir ilgisi bulunmadığını söyleyerek *Paris Sıkıntısı* adının uygun düşmediğini ileri sürerler. Her şeye karşın kesin bir yargıya varmadan kaçınmak gerekir, zira kitap tamamlanamadı. Baudelaire 1861 sonunda Houssaye'e "en az 40, en çok 50 şiirden" söz ediyordu, daha soma bu sayıyı yüze kadar artırdı. 8 Ekim 1863'te Hetzel'e "*Paris Sıkıntısı'nâa* 100 parça bulunacak, henüz 30 parça eksik" diyordu. 4 Mayıs 1865'teyse Sainte-Beuve'e şunları yazıyordu: "Ustalıkla işlenmiş yüz zımbırtı üretmek (...) Ancak altmış tane var ve daha öteye gidemiyorum." Artırılmış yüz sayısı *Kötülük ÇiçeklerVmo.* birinci baskısındaki şiir sayısıdır.

Tasan listelerine baktığımız zaman Baudelaire' in düzyazılmış şiirlerini çeşitli başlıklar altında sınıflandırdığını görüyoruz: "Paris nesneleri", "düşler", "simgeler" ve "kısadan hisseler" gibi.

Her şeye karşın *Paris Sıkıntısı'ndeM* bu parçalar *KötülükÇiçekleri'*ndeki parçalarla asla karşılaştırılmazlar.

Baudelaire'in düzyazılmış şiMerini gizli bir mimariye göre kurmak istemiş olması da pek mümkün değil. Böyle bir yapı zaten Baudelaire'in arzularına, kopukluk ve tür yasalalarına değin ilkeye ters düşerdi. (*) Şiirlerden her birinin "yumuşak" ve "karşıtlıklar" içeren düzyazısı kitabın tümünün yarattığı imgeye denktir. Baudelaire'e göre: Çünkü kitap dilim dilim ya da "parça parça" kesilebilen bir yılandır.

Bu özgür tutum ürünün esin kaynağından akar. 15 Ocak 1866'da Sainte-Beuve'e şunları yazar: "Henüz bitmemiş olduğu için yeniden kendimi *Paris Sıkıntısına*, (düzyazılmış şiir) vermeye çabaladım. Hasılı, şu günlerde, rapsodik düşüncesi aylaklığın her olayına takılan ve her nenden hoşnutsuz bir aktöre çıkarmaya kalkan bir yeni Joseph Delorme ortaya koyabileceğimi umuyorum. Ama, aynı zamanda hem hafif, hem de derin bir anlatım söz konusu olunca bu zimbirtılar kolay üremiyor."

"Rapsodik" terimi usumuza Petrus Borel'i (**) getirebilir. Baudelaire'in kitabına vermek istediği isimler arasında Kurt Adam Şiirleri isminin bulunması (şair bu adı 1866'da bir kez kullandı) bodur romantiğe övgünün açık bir belirtisidir. Ancak, bu konudaki en belirgin işaretlere

(*) Baudelaire kitaba önsöz niteliğinde koyduğu Arsene Houssaye'e hitaben yazılmış yazıda "her parça çalışmanın bütünü içinde, art arda ve karışıklı olarak hem başı hem sonu oluşturur. (...) Bir boğumu aradan çıkana, diğer iki parça kolayca birleşecektir. Bütünü çeşitli parçalara bölün, her parçanın diğerlerinden bağımsız olarak varlığını koruduğunu göreceksiniz" diyor. "Kopukluk ve tür yasalarna değin ilke" sözleriyle kastedilen-budur. (Ç-N.)

(**) Petrus Borel (1809-1859): Fransız şairi. Kurt Adam takma adıyla anılıyordu. Ateşli bir cumhuriyetçi. *Bayan Putiphar* adlı romanı ve *Rapsodiler* adlı bir şiir kitabı var. (Ç.N.)

Yapay Cennetler'de raslarız. Bilindiği gibi, Poe'dan sonra, Baudelaire de *Yapay Cennetler'de* afyon esrikliğinin yarattığı o "düzensiz ve rapsodik düşüncelere bulanmış olağanüstü süreci" dile getirdiğini söyler. Ve ekler: "Dış dünyanın, durum ve koşulların esinlediği ve buyurduğu düşünceler dizisini en iyi tanımlayan rapsodi sözcüğü, işin içine afyon girince, daha kesin ve daha korkunç bir gerçeklik halini alır. Yargı böyle bir durumda artık bütün akıntıların insafına teslim edilmiş bir döküntüdür yalnızca ve düşünceler katan sonsuzca daha bir hızlandırılmış ve daha bir rapsodiktir."

Demek ki şiir dış dünyayla umulmadık raslantılardan fişkinyor. Ve bu raslantılan da yalnızca Paris gerçekleşirebilir. Çeşitli şiirler konu yönünden Paris'le bağlantılı değişiller gerçi, ama en azından şair esinini başkentten alıyor. 4 Mayıs 1865'te Brüksel'den Sainte-Beuve'e yazdığı mektupta bu gerçeği Baudelaire de vurguluyor: "İyi işlenmiş yüz parça yazabilmek için keyfinin yerinde olması gerekiyor (acıklı konular bile yalnızca keyifliyen yazılıyor), görüntüler, insan içine girmek, müzik dinlemek, hatta sokak lambalarına gereksinim duyan acayip bir dürtü gerekiyor. Ancak altmış parçayı tamamlayabildim ve daha öteye de gidemiyorum. O ünlü *kalabalık banyosu*'na gereksinimim var." Poe gibi, özellikle Constantin Guys gibi Baudelaire de "kalabalıklann adamı" oldu.

Kötülük Çiçekleri'nde Baudelaire sınırlının içindeki sonsuzu yakalamayı denedi; *Düzyazılmış Küçük Şiirler'deyse* (*Paris Sıkıntısı*) belirsizin içindeki sonsuzun peşinden koşar: "Ruhun doğaüstü diyebileceğimiz bazı durumlarında yaşamın derinliği, ne kadar sıradan olursa ol-